

ACTA FACULTATIS
POLITICO-IURIDICAE UNIVERSITATIS
SCIENTIARUM BUDAPESTINENSIS
DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATAE

TOMUS X.

DR. BÉKÉS IMRE
egyetemi adjunktus

A BÜNTETŐJOGI DOGMATIKÁRÓL

(Különlenyomat)

TANKÖNYVKIADÓ, BUDAPEST
1968

Joh est le grand-père
de son père. On s'appelle
comme son grand-père.

He

DR. BÉKÉS IMRE
egyetemi adjunktus

A BÜNTETŐJOGI DOGMATIKÁRÓL*

Dr. Horváth Péternek szentelt emlékirattal és köszönettel

1969 június

Dr. Békes Imre

A bűnösség a büntetőjogi felelősségnek csak egyik feltétele, s ezzel összefüggésben a dogmatikai kutatásoknak csak egyik részterülete. Minden dogmatikai koncepció a jogi fogalmak logikai ellentmondásoktól mentes rendszerének a felépítésére törekszik, valamilyen belső egyensúly kialakítását tűzi ki céljául.¹ A dogmatikai konstrukció egyik pillérének elmozdulásával meginog az egész rendszer, s az egyensúlyi helyzet visszaállítása az egész szisztéma átépítését igényelheti. A bűnösségfogalom dogmatikai szempontból nem légtérben helyezkedik el, tartalmát, jelentését a bűncselekmény más fogalmi ismérveivel való összefüggéséből nyeri. A jogi-dogmatikai fogalmak egymással való összefüggése evidens; izolált fogalmakkal lehetetlen gondolatilag megragadni a valóságot.

Valamely jogi-dogmatikai szemlélet egysége témámat illetően azért jelentős, mert egy bizonyos gondolati rendszerben a bűnösség és azon belül a gondatlanság jelentése a bűncselekménytan szempontjából lényeges más dogmatikai fogalmak jelentéstartalma és szerepe, továbbá e fogalmak összefüggése folytán meghatározott. Közelebbről egyetlen jogi fogalom sem, így a gondatlanság sem ontológiai adottság, hanem kényszerű gondolati összefüggések meghatározta dogmatikai fogalom. Más kérdés, hogy minden jogi fogalom mélyén az élet valóságának tényei és a társadalom igényei rejlenek, ezek a tények és igények azonban a jog világában csak közvetve – a törvényi rendelkezések és a doctrina fogalomrendszerének közvetítésével – jutnak jelentéstartalomhoz². Az életbeni realitás – a társadalmi jelenség vagy jelenségsor – és az azt gondolatilag megragadó dogmatikai rendszer kapcsolata a természeti jelenség és az azt kifejező matematikai képlet viszonyához hasonló; nem a képlet, hanem a jelenség az objektív adottság. Ugyanaz a természeti jelenség matematikailag akár a kettes-, akár a tízes számrendszeren alapuló képletben kifejezhető; a képletben

* Részlet a szerző „A büntetőjogi gondatlanság” című kandidátusi értekezéséből.

¹ Thomas Würtenberger: A német büntetőjogtudomány szellemi helyzete. Szabó András könyvismertetése. Állam- és Jogtudomány, V. kötet 1. szám, 152. l.

² Eörsi Gyula: Elhatárolási problémák az anyagi felelősség körében. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1962. 10. l.

belül azonban a számrendszeri egyneműség elengedhetetlen követelmény. A számrendszer kiválasztásánál a célszerűség igénye dominál; a dogmatikai szisztema kialakításával szemben több követelmény támasztható: a valóság helyes gondolati megragadása, a jogpolitikai célkitűzések teljesítése, a garanciák megóvása, az igazságos ítélkezés biztosítása, vagyis annak előmozdítása, hogy a büntetőjog mennél hatékonyabban töltse be társadalmi rendeltetését.

Ugyanazt a társadalmi jelenséget – a bűnözést – és az annak korlátozására létrehívott (illetőleg létrehívandó) jogi eszközöket dogmatikailag különböző gondolati rendszerekben lehet felfogni. A felfogások változása – elsősorban a bűncselekménytan fejlődése – az említett összefüggések folytán érinti, esetleg átalakítja a bűnösségről kialakított koncepciót. Ez a fejlődés azonban rendszert nem a dogmatika önmozgásának eredménye, hanem a kor etikai és világkép változásának a következménye. A természettudományi felfedezések és a felfedezések filozófiai, irodalmi következményei ugyanúgy behatolnak a dogmatika burkába, mint a társadalmi változások igényei és a politikai célkitűzések.

A természettudományos ismeretek alacsony fokán az adott kor világképének megfelelően jogilag jelentőssé vált a boszorkányhit megannyi babonája, s dogmatikai fogalom lett a boszorkányság. A korlátlan lelki autonómia elfogadása a gyermekek büntetőjogi felelősségre vonására vezetett. A kor világképének kellett megváltoznia, hogy a tételes jog és a dogmatika megszabaduljon a boszorkányhit terhétől, a természettudományos ismereteknek kellett gyarapodniuk, hogy kialakuljon a beszámítási képesség fogalma, s büntethetőségi akadály legyen a beszámíthatóság hiánya. Legújabb jogfejlődésünkben a homoszexualitás büntetendőségének megszüntetése példázza a természettudományi ismeretek és a dogmatika kapcsolatát.

Mindazonáltal az adott korszak világképe és etikai felfogása nem határozza meg funkcionálisan sem a tételes jog struktúráját, sem a dogmatikai gondolkodás módszerét és rendszerét. Ennek oka az, hogy a tételes jog elsősorban társadalmilag meghatározott, szabályainak mélyén társadalmi, gazdasági és politikai determinánsok rejlenek. A különböző társadalmi berendezkedésű államokban más-más politikai igénnyel építik ki a jog eszközeit és intézményeit, alkalmazzák szabályait és művelik tudományát. A társadalmi-gazdasági berendezkedés azonban nem olyan tényező, amely önmagában meghatározná a tételes jog és a dogmatika végső arculatát. Ugyanaz a cél ugyanis különböző formákban is kifejezhető és különböző eszközök igénybevételével is elérhető; a jog tartalmi meghatározottsága ellenére formáinak bizonyos határok között mozgási szabadsága van. E mozgási szabadságon belül a jogi formák rendszerint a történelmi tradíció irányába hajlanak, s nem a „van”, hanem a „lett” kategóriában jelennek meg. A tradíció különbözősége jelent szakadékat korunkban az ugyanolyan társadalmi berendezkedésű Anglia és nyugat-európai országok büntetőjoga között, s magyarázza azokat a hasonlóságokat, amelyek az adott esetben a különböző társadalmi berendezkedésű államok büntetőjogait illetően mutatkoznak. Így a közös tradíció folytán lényegesen több a közös vonás a magyar és az osztrák, mint az osztrák és az angol jog között; s a csaknem hét évtizedes hasonló jogfejlődés indokolja azt az érdeklődést, melyet mai szerzőink a korunkbeli – kelet- és nyugatnémet dogmatika iránt tanúsítanak. Megjegyzendő, hogy a jogfejlődésbeli hasonlóság nem a történelmi múlt esetleges közösségén, hanem valamely jogrendszerhez tartozás tényén alapszik. Így Anglia büntetőjogát a Common Law jogrendszer választja el a kontinens jogától,

míg a kontinens államai büntetőjogának hasonlóságát — az eltérő társadalmi berendezkedés ellenére — a közös romanista jogi hagyaték magyarázza.

Az a felfogás, amely a szocialista jogot formailag csak olyannak képes elképzelni, mint amilyen, s az azonos tartalmat csak azonos formában tartja megjeleníthetőnek, nincs tekintettel arra, hogy az európai szocialista országok mindegyike a szocialista forradalom győzelme időszakában beleszületett egy létező romanista jogi kultúrába. A szocializmus győzelme valamely Common Law államban minden bizonnyal megtörné a szocialista jog formai azonosságáról kialakult elképzelést.

A jogi formáknak a tradíció felé hajlása magyarázza azt az érdeklődést, amelyet egy-egy jogintézmény kapcsán a tudomány és a joggyakorlat a korábbi elméletek és a régebbi jogalkalmazás iránt tanúsít. Mindez azt mutatja, hogy a dogmatika fejlődése bizonyos határok között a tételes jogi formák mozgási szabadságának megfelelően vertikálisan (történetileg) és horizontálisan (összehasonlító jogi vonatkozásban) annak ellenére folyamatos, hogy tartalmilag a jog nélkülözi a konstans elemeket.

Az eddigiek összegezésekképpen meggyőződésem szerint *a)* a jog tartalma és formája között az összefüggés nem funkcionális, mert azonos jogpolitikai célok különböző jogi eszközök igénybevételével is teljesíthetők, és ennek megfelelően különböző dogmatikai elképzelésekben is megragadhatók; *b)* ha a jog tartalmi meghatározottsága e lehetőséget nem zárja ki, a jogi forma és a dogmatika a tradíció — elsősorban a jogrendszeri tradíció — irányába hajlik; *c)* a dogmatika támaszkodik előzményeire és az egyetemes (jogrendszerbeli) tapasztalatokra; *d)* követi a kor világképét és a társadalom etikai felfogását.

Ismételten hangsúlyozom azonban: a jog tartalmilag determinált, a társadalmi és gazdasági berendezkedés milyensége hívja létre azokat a politikai és azon belül kriminálpolitikai célkitűzéseket, melyeket a tételes jogi formák nem alakítanak, hanem csak szolgálnak. Mégis lehetséges, hogy különböző célok elérésére azonos formák szülessenek, illetőleg, hogy a régi intézmények új célok teljesítésére tovább éljenek. Így a beszámítási képesség, a jogos védelem, a végszükség, a tévedés, a bűnösség stb. olyan jogi-dogmatikai fogalmak, melyek bár nem ontológiai adottságok, minden civilizált állam büntetőjogában jelen vannak.

A tételes büntetőjogi elrendezés horizontális és vertikális hasonlóságát azonban nem egyedül és nem elsősorban a történeti jogfejlődés közössége, a valamely jogrendszer hatószférájába tartozás, illetőleg a jog sok vonatkozásban tradicionális formavilága magyarázza. A hasonlóság lényeges oka az, hogy a büntetőjog tárgya történetileg is és világviszonylatban is ugyanaz a társadalmi jelenség: a bűnözés.

Igaz, a bűnözést mint társadalmi jelenséget alkotó — bűncselekménnyé nyilvánított — magatartások köre a társadalmi, gazdasági és politikai berendezkedés függvényeként változik, vagyis valamely magatartás bűncselekménnyé nyilvánítása a mindenkori uralkodó osztály politikai uralmának és gazdasági hatalmának megóvását szolgálja. Léteznek azonban olyan történetileg kialakult társadalmi együttélési szabályok, amelyek tisztelete nélkül egyetlen modern szervezett közösség, egyetlen fejlett társadalom sem képes fennmaradni. E szabályok, vagyis az állampolgárok jelentős tömege részéről elfogadott és igényelt erkölcsi rend oltalmazása minden olyan állam és minden olyan uralkodó osztály objektív érdeke, amely belső konszolidációra, nemzetközi-politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok létesítésére, illetőleg fenntartására

törekszik, és számot tart valamiféle nemzetközi elismerésre vagy megbecsülésre. A legfontosabb társadalmi együttélési szabályok megsértésének tilalma erkölcsileg mélyen színezett és történelmileg is régóta elfogadott; e tilalmakat minden modern büntetőjog szankcionálja. Az élet, a testi épség, a nemi függetlenség, az emberi méltóság és becsület, valamint a vagyon elleni támadások pönalizálása világméretben általános. Más kérdés, hogy a konkrét jogellenes magatartás tanúsítójának konkrét indítókoka a társadalmi berendezkedés függvényeként eltérő lehet, tekintve, hogy az elkövető – mint minden ember – társadalmi viszonyok hordozója. A társadalmi berendezkedés milyensége differenciálhatja a megsértett társadalmi viszony konkrét jellegét, illetőleg a sértetti pozíciót is; ugyanazokat a formai ismérveket magára öltő cselekmény kapitalista tulajdonviszonyok mellett a kizsákmányoló gyáros vagyonát, a szocializmus viszonyai között pedig a társadalmi tulajdont károsíthatja. A büntetőjogi dogmatika azonban a bűnözést elsősorban jelenségi arculatában és nem individuális vagy társadalmi meghatározottságában vizsgálja, nem okait kutatja, hanem külső megnyilvánulási alakját ragadja meg. Fenomenológiailag pedig számos bűncselekmény mind absztrakt leírásában, mind egyedi tényállásszerű megjelenésében a társadalmi berendezkedéstől függetlenül azonos ismérveket visel vagy viselhet magán; az emberölés, az erőszakos nemi közöszülés vagy a betöréses lopás konkrét tárgyi struktúrájában nem fejezi ki azokat a társadalmi-politikai viszonyokat, amelyek között létrejött.

A bűncselekmények egy bizonyos kategóriáját nem erkölcsileg mélyen színezett, történetileg kialakult társadalmi együttélési szabályok megsértése alkotja, hanem azok a magatartások, amelyek az adott társadalmi renddel való politikai szembehelyezkedést, illetőleg az igazgatási, gazdasági mechanizmus szabályainak a megszegését fejezik ki. E bűntettek számos vonatkozásban is feltárhatják, illetőleg feltárják osztálytartalmukat, vagy legalábbis az adott társadalom meghatározó viszonyait. E körben is utalnom kell azonban arra a formai azonosságra, amely pl. a merényletet vagy a kémkedést külső tárgyi alakjában a különböző társadalmi rendszerű államokban egyaránt jellemzi. A cselekmény külső megjelenésének azonossága tette lehetővé a szocialista állam büntetőjogi védelme körében az 1930. évi III. tv. és az 1934. évi XVIII. tv. alkalmazását a Btk. hatálybalépésének időpontjáig, illetőleg magyarázza azt a hasonlóságot, amely az 1921. évi III. tv. és az 1946. évi VII. tv. szövege között áll fenn.

A tételes büntetőjog és a dogmatika – legalábbis a bűncselekménytan területén – a jog társadalmi meghatározottsága ellenére zömmel hagyományos fogalmakkal és intézményekkel operál. E fogalmak az intézmények részben történeti, részben összehasonlító jogi kutatására csábítanak. A dogmatika az avatatlan szemlélőben a történelmi folyamatosság és a határokon túlterjedő egyetemesség illúzióját, a büntetőjog társadalomtól függetlenségének, önfenntartásának képzetét keltheti. E veszélyre figyelemmel kell ismételtlen hangsúlyoznom: a gondolatilag megragadott jelenség (a bűnözés) fenomenológiai hasonlósága vagy azonossága és az ellene folytatott harc jogi eszközeinek azonossága ellenére a dogmatika mélyén eltérő társadalmi, gazdasági és politikai tények rejlenek, a dogmatika fényét nem önmagától, hanem konkrét jogpolitikai célkitűzések visszatükröződése folytán nyeri.

A kriminálpolitikát meghatározó társadalmi tények eltérő jellege, közelebről a társadalmi-politikai berendezkedés különbözősége a büntetőjog számos részterületén nem zárja ki a konkrét jogpolitikai cékitűzések azonosságát.

Különösen jogosult ez a megállapítás az ún. klasszikus bűncselekmények (az élet és a testi épség, az emberi méltóság és becsület, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni stb. bűntettek) viszonylatában, ahol a pönalizálás a civilizáció során általánosan kialakult társadalmi együttélési standardokhoz igazodik; továbbá a gondatlan bűncselekmények vonatkozásában, ahol az elkövetést elsősorban nem társadalmi, hanem technikai és szubjektív tényezők határozzák meg. Az azonos vagy hasonló jogpolitikai célkitűzések teszik lehetővé a különböző társadalmi berendezkedésű államok jogtudósainak a pusztán tájékoztatáson túlnövő együttműködését – a fiatalok bűnözését, a visszaesést, a közlekedési bűncselekményeket stb. illetően – a különböző nemzetközi büntetőjogi egyesületekben.

A büntetőjogi dogmatika hagyományos eszközei tehát abban a körben, melyben a bűnözés a legalapvetőbb társadalmi együttélési szabályok elleni támadást jelent, történetileg is és a jelenben is – a különböző társadalmi berendezkedés ellenére – azonos bázison, a bűnözés elleni küzdelem bázisán fejlődtek és fejlődnek. Ez a megállapítás arra utal: nem mondhatunk le bizonyos tudományos és joggyakorlati tapasztalatok elemzéséről és adott esetben értékesítéséről arra hivatkozással, hogy a tapasztalatok akár történetileg, akár korunkban más társadalmi rendszerben képződtek. Tudomásul kell vennünk, hogy a kultúra általában és a jogi kultúra is történetileg alakult ki, nem pedig a szocialista forradalom győzelmének napján született. A szocializmus nem kezdete, hanem betetőzése a kultúra eddigi fejlődésének, s mint ilyen feltételezi a megelőző korok kultúráját és tapasztalatait. Marx és Engels tanai feltételezték Hegel és Feuerbach munkásságát csakúgy, ahogy korunk minden vívmánya és eredménye épít az antik, a reneszánsz és a felvilágosodás korbeli kultúrára.

Kérdéses, vajon a történeti és a jelenkori burzsoá büntető-jogtudomány tapasztalatainak elemzése és esetleges értékesítése nem veszélyezteti-e a szocialista tudomány elvi tisztaságát, nem nyit-e utat a burzsoá ideológia behatolására. Úgy vélem, ha szem előtt tartjuk az alap és a felépítmény viszonyát, a felépítmény – e vonatkozásban a jog – társadalmi meghatározottságát és a konkrét jogpolitikai célkitűzéseket, e veszély nem fenyeget. Megjegyzem, hogy a tények, tapasztalatok megismerése és elemzése a tudomány számára sohasem lehet veszélyes, míg az elzárkózás nem ismeretelméleti módszer. Ezt tanítja a dialektikus és történelmi materializmus is, nevezetesen, hogy a jelenségeket – így a jogi jelenségeket is – nem elszigetelten, hanem összefüggésükben, mozgásukban, fejlődésükben kell tanulmányozni.

A továbbiakban az a kérdés: vajon a tapasztalatok és a tudományos elméletek átfogó tanulmányozása valóban nagyobb eredménnyel kecsegtet-e, mint a hatályos joganyag végső elrendezésének logikáját pillanatfelvétellel megragadó és a jog intézményeit és formai eszközeit történeti és jelenbeni összefüggéseiből kiszakító dogmatika? A kérdést általánosítva úgy is megfogalmazhatom: valóban előnyösebb-e a dialektikus, mint a metafizikus kutatási módszer?

Ha a dogmatikát a hatályos joganyag végső elrendezésének vizsgálatára korlátozzuk, és vizsgálódásunk során minden eddigi tudományos és gyakorlati eredményt figyelmen kívül hagyunk, úgy mindent újra magunknak kell felfedeznünk. Felfedezhetünk olyan gondolat sorokat, amelyeket mások már száz évvel ezelőtt leírtak, és újdonságként javasolhatunk olyan kísérleteket, amelyek fél évszázada megbuktak. A tudomány feladata nem az előlről kezdés, hanem az előrelépés. Másrészt a jogi dogmatika átfogó szemlélete bizonyos fájdalmas történelmi tapasztalatokkal szolgál.

a) Tapasztalat, hogy a büntetőjog eszközeinek és intézményeinek fejlődése, és a dogmatika tudományos művelése nem eredményezi a bűnözésnek mint társadalmi jelenségnek a megszűnését. E tapasztalat alapján arra következtethetünk, hogy sem a büntető-törvényhozás, sem a joggyakorlat, sem a büntető-jogtudomány nem olyan tényezők, amelyekről a jövőben a bűnözés likvidálását lehetne várni.

b) Tapasztalat, hogy a dogmatika tudományos művelése nem óvja meg a társadalmat embertelen törvények meghozatalától, a jog erkölcsi értékéről kialakult laikus felfogás lábbal tiprásától. Aligha volt és van nagyobb irodalma a büntetőjogi dogmatikának, mint a német. Német tudósok emberöltőket szenteltek a jogi fogalmak cizellálására, a mikroszkóp és a bonckés alá helyezték a tételes jog egész rendszerét. Mégis, aligha volt még egy olyan állam, ahol a törvényhozás annyira lábbal tiporta volna – az eddig a német irodalomban is elismert és korábban biztosított – jogokat, mint a hitleri Németországban. A dogmatikának tehát, és ez a természetes is, a törvényhozással szemben nincs garanciális tartalma.

c) Tapasztalat, hogy a dogmatika az embertelen törvényeket is képes a tudomány pózában tárgyalni. A dogmatika ha nem is virágzott, de a hitleri Németországban is létezett, s a faji hovatarozást minden nehézség nélkül a speciális tettesség fogalmi körébe helyezte. A joganyag dogmatikai feldolgozása tehát nem fémjelzi annak erkölcsi értékét, és nem tanúsítja sem elfogadhatóságát, sem elviselhetőségét.

d) Tapasztalat, hogy sem a társadalom legszélesebb rétegeinek érdekeit helyesen oltalmazó büntető anyagi jogi törvények, sem az azokra felépülő helyes irányú tudományos dogmatikai kutatások önmagukban nem jelentenek törvényességi garanciát. Közelebről a szocialista törvényesség korabeli megsértései sem a Btá. fogyatékoságaira, sem a jogtudomány akkori színvonalára nem vezethetők vissza.

Abból, hogy a jogtudománynak bizonyos határokon túl sem a törvényhozással, sem a joggyakorlattal szemben nincs garanciális jelentősége, ellenkező előjellel látszólag az is következik, hogy a jogi-dogmatikai gondolkodás milyensége, sőt eltorzulása rendszerint nem veszélyezteti a jogbiztonságot, a törvényességet. Úgy tűnik, hogy normális körülmények között valamely dogmatikai koncepció, illetőleg annak törvénybeni érvényesülése a jogpolitikai célkitűzéseknek megfelelően jelenthet szigort vagy enyheséget, kifejezheti valamely körben a büntetőjogi felelősség határainak kiterjesztését vagy összeszűkítését, lényegesen mégsem érinti az állampolgárok jogait. Eszerint vitatni lehet a visszaesés fogalom, az ittas állapotban elkövetett büntetettért vagy a minősítő eredményért való felelősség helyességét vagy helytelenségét, a társadalomra veszélyességben gondatlanságból való tévedés jelentőségét, ám e kérdések mikénti megoldásának az elkövető cselekménye minősítésén, az esetleges felmentésen, illetőleg a büntetés kiszabásán túlnövő, a tényállásszerű magatartást nem tanúsító állampolgárok jogait érintő hatása nem lesz. Látszólag tehát valamely dogmatikai megoldást lehet jónak vagy helytelennek tartani, normális körülmények között azonban annak csak a jogalkalmazásban, csak a tételes büntetőjogi szabályok szerint tényállásszerű magatartást kifejtő elkövetők viszonylatában és csak a konkrét büntetőjogi felelősséggel összefüggésben lehet praktikus jelentősége. Mindez azt mutatná, hogy a dogmatikai problémák rendszerint nem tekinthetők kiemelkedő jelentőségű politikai vagy ideológiai kérdéseknek.

Valójában azonban a dogmatikának tárgyához, a büntetőjoghoz és a jogalkalmazáshoz viszonyított másodlagossága, a gazdasági és társadalmi tényektől irányított szerepe, önfenntartásának hiánya nem jelenti egyszersmind csökkentétkütségét is. A dogmatikai gondolkodás, mihelyt nem mint ad hoc jogesetmegoldás vagy konkrét minősítés, hanem mint tantétel jelentkezik, az általános érvényesülés igényével lép fel. Minden dogmatikai doctrina gondolati típusmegoldások elfogadtatására törekszik, és aktuálisan vagy potenciálisan gondolkodási séfakkal ihleti a törvényhozást és a joggyakorlatot. A gondolkodási sémák pedig nem csak a tényállásszerű magatartást társadalomra veszélyesen, jogellenesen és alábbis a bűncselekménytan területén – a tényállásszerűség, társadalomra veszélyesség, jogellenesség, és a bűnösség fogalom kategóriáit is. A dogmatikai tantétel következképpen – szemben az egyszerű minősítéssel – nem arra ad választ, hogy ki a tettes, hanem arra is, hogy ki *legyen* a tettes. Mihelyt a doctrina a büntetőjogi felelősség pozitív jogi pilléreit feszegeti, és a társadalmi jelenség jogi konzekvenciáit érintő dogmatikai fogalmak jelentéstartalmát alakítja, potenciális hatásában a büntetőjogi felelősség és az állampolgári szabadság közötti határvonalat módosítja. A dogmatikai tantétel tehát nem az a priori bűnözőre, hanem a társadalomra vonatkoztatva érvényesül.

Mindebből az következik, hogy a dogmatika mint a jogtudományi kutatás módszere visszahat tárgyára: a tételes jogra és a joggyakorlatra. A visszahatás, a módszer visszacsatolása a tárgyra, a jog mint felépítmény viszonylagos önállóságának egyik lényeges bázisa. Más kérdés, hogy a felépítmény végső arcukat nem kutatásának módszere, hanem gazdasági és társadalmi alapja határozza meg.

Említettem, hogy a tételes büntetőjog eszközei és intézményei, illetőleg az azokat gondolatilag megragadó és rendszerbe illesztő büntető-jogtudomány a bűnözést mint társadalmi jelenséget nem képes kiküszöbölni. Ennek oka az, hogy a bűnözést társadalmi és individuális tényezők hívják létre, a büntetőjog pedig e tényezőknek csak konzekvenciáira – ti. a bűncselekmény elkövetésére – nem pedig a társadalmi és individuális tényekre reagál. A büntetőjog és a büntető-jogalkalmazás szerepe kimerül abban, hogy büntetések kilátásba helyezésével, illetőleg kiszabásával befolyásolja a társadalom „motívumgazdálkodását”; ez a befolyás azonban nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a büntetéstől való félelem motívumán kívül más, a bűnelkövetés irányába ható motívumok, illetőleg e motívumokat létrehívó társadalmi okok kialakuljanak.

A büntetőjogi dogmatika említett korlátain felül az oknál fogva, hogy a bűnözést mint társadalmi jelenséget egy előre meghatározott gondolattartalom: a jog szempontjából értékeli, és speciális jogi kategóriákban (kísérlet, tettesség, részesség, halmazat stb.) fogja fel, a jelenség mélyén ható erőknek nem csak a kiküszöbölésére, hanem megismerésére is képtelen. Közelebbről a dogmatika a bűnöző magatartását nem a maga individuális alakjában és jelenségi típusában, hanem törvényi megfogalmazásában (jogtárgysértő vagy eredményt okozó jellegében) ragadja meg; nincs tekintettel a bűnözővé válás folyamatát meghatározó konkrét tényezőkre és e tényezők összefüggéseire; nem nyújt bepillantást a bűnöző személyiségébe; nem méri fel a kiszabott büntetések konkrét hatását és a reszocializálás irányába ható faktorokat. A dogmatika megismerési korlátai tették szükségessé a bűnözéssel foglalkozó – a fenomenológiai, etiológiai, pönológiai kérdéseket tárgyaló – új tudomány, a kriminológia kialakítását. Megjegyzendő, hogy ez a tudomány is a polgári társadalom viszonyai között

fejlődött ki, s csakúgy mint a dogmatika, a szocialista kriminológia is támaszkodik a történeti és a jelenbeni általános tapasztalatokra.

Az előzőkben inkább a dogmatika negatívumait (s pozitívumait csak szűkebben) említettem. Ezek után felmerül a kérdés, milyen társadalmi igény indokolja a büntetőjog dogmatikai művelését. Egyáltalán szükség van-e jogdogmatikára, vagy pedig ez a *jog l'art pour l'art* művelésének, a jogi fogalmakkal való öncélú játéknak az eszköze?

A dogmatika nem a büntetőjog alapjául szolgáló társadalmi jelenség – a bűnözés –, hanem a jog megismerését mozdítja elő. De lege lata felméri, feltárja, tudományos rendszerbe foglalja, kezelhetővé teszi a jog tételes anyagát, de lege ferenda pedig kifejezésre juttatja azokat a tudományosan megalapozott igényeket, amelyek szerint a jognak a jövőben fejlődnie kell. A jó dogmatika eszerint sohasem zárt és sohasem tekinti feladatának a hatályos jog apologetikáját, hanem a haladás irányában mindig nyitott. Abban a körben, amelyben a dogmatika a jog elavult intézményeit vagy helytelen szabályait oltalmazza, politikai tartalmát tekintve reakciós lehet.

A dogmatika érzékenyen reagál a jogalkalmazás kétségeire, megoldásaival előmozdítja az ítélkezés egységességét, és de lege lata a törvényesség védelmét. Ebben a relációban – vagyis a hatályos joganyag vonatkozásában – a dogmatikára a törvényesség védelmének feladata hárul. Azzal, hogy a jogalkalmazó elé tárja az állásfoglalások gondolati típusformáit, nemcsak az ítélkezés egységét biztosítja, hanem megosztja a bíróval a lelkiismereti felelősség terhét. Végül a tételes jog rendszerét áttekinthetővé és didaktikussá teszi.

A dogmatika tehát formális jellegének és annak ellenére, hogy részletmegoldásaiban rendszerint semleges, politikailag mégsem színtelen. Mint az ítélkezés alakítója vagy magyarázója, mint a hatályos joganyag apologetikája vagy a kriminálpolitikai célkitűzések jogtudományi köntösbe öltöztetője és de lege ferenda kifejezésre juttatója, mint a törvényesség védelmezője, mint a bírói lelkiismereti felelősség megosztója, mint a joganyag didaktikus rendszere, vagyis általában, mint a jogász szemléleti mód kialakítója, hatalmas szerepet játszik a jogéletben, a jog társadalmi szerepe helyes érvényesülésében. A szerep mélyén a módszernek a tárgyra visszaható említett tendenciája: a „visszacsatolás” rejlik. Dogmatika nélkül nem képzelhető el a jogtudomány, és – a hatályos joganyag vonatkozásában – nincs törvényesség.

E megállapítások látszólag önkényesek, mert egyedül a kodifikált büntetőjogra, illetőleg a büntetőjogi kodifikációk előzményeként és nyomán kifejlődött európai jogtudományra vonatkoznak, s látszólag nem érvényesek azokra a jogrendszerekre, amelyekben a büntetőjog szokásjogi alapokon fejlődött, és a jogtudomány az eseti döntések kifejtésére korlátozódott.

Valóban a dogmatika fogalmilag a dogmákhoz, az írott jogokhoz kapcsolódik. Ennek ellenére az íratlan jog – konkrétan a Common Law – alkalmazása sem nélkülözheti a joganyag, e vonatkozásban a szokásjog felmérését és rendszerezését, az ítélkezés egységességének és a jogszokás vonatkozásában a törvényességnek – *the rule of laws* – a biztosítását. A Common Law alapján folyó ítélkezés egységességét a felsőbb bíróságok konkrét ügyekben kialakított, az alsóbb fokú bíróságokat kötelező állásfoglalásai: a precedensek mozdítják elő.

A precedens felkutatása és értelmezése, az „*obiter dictum*” és a „*ratio decidendi*” elhatárolása, a *ratio decidendi* tartalmának feltárása és a konkrét jogkérdésnek ahhoz viszonyítása formáját tekintve ugyanaz a logikai művelet, mint a dogmatikus jogi gondolkodás. A precedensek elvi tartalmának általá-

nosítása és szisztematikus felépítése, a logikai ellentmondásoktól mentes ítélkezési rendszer kialakítása pedig ugyanazokat a feladatokat tölti be, ugyanazokat a társadalmi igényeket elégíti ki, mint a dogmatika. Nem mondható tehát, hogy az angolszász jogok praktikizmusával, illetőleg az angolszász büntetőjogtudomány empirizmusával nem egyeztethető össze a racionalis-dogmatikai gondolkodás, hogy a dogmatika a kontinentális jogászi okoskodás valamiféle tradíciója. Arról van szó csupán, hogy más jellegű elemzést, rendszeralkotást és általánosítást igényel az írott, mint az íratlan jog.

Megállapíthatjuk, hogy a jogfejlődés egy bizonyos fokán a joganyag mennyiségi kiterjedése és a jogintézmények sokfélesége folytán az ítélkezés egységeségének biztosítása és a törvényesség védelme érdekében társadalmi igényként jelentkezik a hatályos joganyag tartalmának és felépítésének, a jog intézményeinek és formai eszközeinek fogalmi megragadása, és az egyes fogalmak logikai ellentmondásmentes tudományos rendszerének a felépítése. A jogfejlődés e vonatkozásban nem jelezhető évszámokkal, és nem korlátozható a társadalmi tartalmában haladó jogra; az európai kontinens jogrendszerei fogalomvilágának alapjait a rabszolgatartó Imperium Romanum joga, a római jog vetette meg. A római jog recepciója, a recipiáló államok hódításai, illetőleg kulturális befolyása nyomán az európai kontinentális államok joga formai megoldásaiban és fogalomhasználatában többé-kevésbé uniformizálódott: kialakult a romanista jogrendszer. Az európai szocialista és a kontinentális burzsoá államok, illetőleg a spanyol és a portugál gyarmatbirodalom közvetítésével a latin-amerikai államok jogi fogalomvilága több jogágazat viszonylatában a romanista jogrendszerből táplálkozik. Ez a romanista jogrendszer soha nem volt egységes, másként fejlődött a német, a francia-belga, az olasz, és a spanyol-portugál-latinamerikai jog. A Habsburg-birodalom közvetítésével a magyar jog hosszú ideig több ízben a német jogfejlődés útjára kényszerült, illetőleg a múlt század hetvenes éveitől ezt az utat kényszer nélkül is követte. A német jogi hatást a német nyelv széles körű hazai ismerete, továbbá a magyar és a német büntetőkodifikációk időbeli egybeesése egyengette. A Csemegi Kódex és a Német Birodalmi Büntető Törvénykönyv szerkezeti felépítésben és fogalomalkotásban megnyilvánuló hasonlósága hosszú ideig azt eredményezte, hogy a német jogtudósok állásfoglalásai az argumentum erejével vonultak be a magyar büntetőjogtudományba. Megjegyzendő azonban, hogy a német tudomány hazánkban inkább termékenyített mintsem hódított, sallangjaitól megtisztítva és rendszerét leegyszerűsítve kezeltek a magyar büntetőjogtudomány hajdani reprezentánsai. Az ő dogmatikájuk szabályként független maradt, s a felszabadulás előtti magyar büntetőjogtudományt nem lehet a német jogi gondolkodás valamiféle provinciájának tekinteni. Ennek ellenére nem haladó hagyományként, hanem a tradíció sajnálatos tehetlensége folytán dogmatikai gondolkodásmódunk számos árnyalatában németes, jogi szakszövegeink egyrésze germanizmustól terhes; a bűnösség viszonylatában elfogadott terminológiát alkalmazva azt mondjuk, hogy amíg a Btá. a „Schuldtheorie” álláspontját tette magáévá, a Btk. a „Vorsatztheorie” felfogására helyezkedett.

Bevezetőben a jogi fogalmak egymással való összefüggéséről s arról beszéltem, hogy az egyes fogalmak tartalma valamely dogmatikai rendszerben más fogalmak jelentéstartalma folytán meghatározott. Ezt az egyelőre axiómaként előrebocsátott tételt a későbbiekben bizonyítani fogom. Megjegyzendő azonban, hogy a fogalomalkotás nem lehet önkényes, minden helyes jogi fogalom valamilyen realitást: életviszonyt, helyzetet, változást, folyamatot, magatartást,

+ fel.
törvény
nemzet
szociális

aktuális pszichés beállítottságot stb., illetőleg létező jogintézményt tükröz. Másrészt az egyes fogalmak nem stabilak, jelentéstartalmuk más-más összefüggésben módosulhat (így a bűnösség is mást jelent az anyagi jog, mint a perjog vonatkozásában), a dogmatikai rendszeralkotás tehát nem a logikának, hanem a dialektikának alárendelt³. Az öncélú fogalomalkotás, a jogász formalizmus elszakítja a dogmatikát valóságtartalmától, és függetleníti a jogtudományt a vele szemben támasztott társadalmi igényektől. Nagy eredményei ellenére a német büntetőjogtudomány mindig is kacérkodott a formalizmussal, ez a veszély a német jogfejlődéshez fűződő tradícióink folytán bennünket is fenyeget. Véleményem szerint elérkezett az ideje annak, hogy a burzsoá büntetőjogtudomány valódi eredményeit szavainkban sem becsüljük le (tetteinkben ezt szavainkkal ellentétesen valójában sohasem tettük), s ugyanakkor dogmatikai rendszerünk kiépítése során nem csak szóban, hanem tetteinkben is támaszkodjunk filozófiai meggyőződésünkre, korunk világgépére és a magunk eredményeire.

Meggyőződésem, hogy dogmatikai rendszerünk több vonatkozásban elmaradt korunk filozófiai felfogásától és természettudományos eredményeitől. Ennek illusztrálására a következőket hozom fel.

Minden tudományos felkészültségű szocialista büntetőjogász elfogadja az emberi gondolkodás meghatározottságáról szóló filozófiai tantételt, s azt pszichológiailag megokoltnak tartja. Ennek ellenére a szocialista büntetőjogi dogmatika napjainkban is (az akaratszabadság tagadása ellenére) az akaratszabadság fikciójára épített pszichológiai bűnösségfogalmat védelmezi. Nevezetesen témám, a gondatlanság, illetőleg azon belül a hanyag gondatlanság (negligentia) vonatkozásában azt vallja, hogy ha az eredménylehetőség előre látható volt, úgy azt a tettes előre is láthatta volna, és előre is kellett volna látnia. Ez a felfogás olyan szuper lelki autonómiát tételez fel, amely szerint a megfelelő képzettartalom hiányában cselekvő tettes helyes képzei akaratosan előhívhatók, sőt a (nem aktualizálódó) képzetek sokaságából éppen a helyes képzetek és éppen a kellő pillanatban alakíthatók ki. Eszerint a helyes asszociáció célszerűségi szempontból belsőleg vezérelhető és kontrollálható, ha pedig a helyes képzetsor, illetőleg a kontroll elmarad, a célszerű gondolkodás elmulasztásáért a tettes etikai felelős. A képzethiányért való felelősség még exponáltabb abban a körben, amelyben a technikai eszközök teljesítménybeli gyorsasága folytán, illetőleg más okból a képzetek kialakítására nyitva álló idő másodpercekre redukálódik.

Más vonatkozásban a kriminológia, illetőleg a kriminálpszichológia napjainkban már feltárja a személyiségfejlődés egyes törvényszerűségeit, és összefüggést lát az azonos magatartástípus keretei között jelentkező cselekmények (pl. az erőszakos bűntettek) között. A magatartástípusbeli visszaesés, az ún. kriminológiai visszaesés ennek ellenére nem jut (alig jut) törvényi jelentőséghez, mert a törvényi visszaesés fogalom bázisát a Btk. is – a „hagyományoknak” megfelelően – a korábbi és az újabb büntett minősítésbeli azonosságában, illetőleg a jogtárgysértés egységében látja. Ugyanebben a körben említettem meg, hogy felelősségi rendszerünk elsősorban a tett vagy a mulasztás objektív következményeihez, eredményéhez igazodik, a kár-, a sérelem-, érték- és időhatárok nincsenek tekintettel az elkövető személyisége züllöttségének fokára, s az objektívet a szubjektívtól, a tettet a tettetstől túlságosan elszigetelik.

³ Thomas Würtemberger: A német büntetőjogtudomány stb. Szabó András könyvismertetése. I. m. 155. l.

Összegezőképpen a büntetőjogi dogmatikának közelednie kell a megalapozott filozófiai következtetésekhez, a bizonyított természettudományos eredményekhez, és tekintettel kell lennie a kriminológia igazolt megállapításaira. A korszerű jogdogmatika bizonyos szemléleti módot és a jogi fogalomrendszer realitástartalma növelését igényli.

Д-Р ИМПРЕ БЕКЕШ
старший преподаватель

О ДОГМАТИКЕ УГОЛОВНОГО ПРАВА

(Резюме) I

Всякая концепция догматики стремится построить систему понятий права, освобожденную от логических противоречий, кроме того она ставит себе целью формировать определенное внутреннее равновесие. Содержание и роль догматических понятий обуславливаются их связью с другими понятиями догматики. Другой вопрос, что в глубине каждого понятия права скрываются факты действительной жизни и ее социальные требования, но эти факты и требования получают значение и соответствующее содержание в свете права только косвенно, т.е. посредством положений законодательства и системы понятий доктрины. Различные по догматике системы мышления позволяют различное понятие того же самого общественного явления — преступности вместе со средствами права, созданными для ее ограничения. Изменение взглядов представляет собой, как правило, не результат самодвижения догматики, а последствие изменения этических взглядов и мировоззрения той или другой эпохи. Мировоззрение законодательства, ни метод и систему догматической функции функционально ни структуру законодательства обусловлены прежде всего обществом, в мысли. Дело в том, что нормы законодательства обусловлены прежде всего обществом, в глубине норм лежат социальные, экономические и политические факторы.

Однако экономический и общественный строй сам по себе не определяет конечной фигуры законодательства и догматики. Дело в том, что та же самая цель может получить выражение в различных формах, она может достигаться при помощи различных средств; несмотря на то, что право определено по содержанию, его формы пользуются свободой движения в определенных пределах. В пределах приведенной свободы движения формы права двигаются, как правило, в направлении исторической традиции, выступая в категориях не „существующего“, а в категориях „бывшего“.

Нельзя переоценить значение догматики права. Ведь ее история свидетельствует о том, что развитие средств и институтов уголовного права и научная работа над ее догматикой не влечет за собой ликвидацию преступности как явления общества. Далее опыт показывает, что научная работа над догматикой не охраняет общество от принятия бесчеловечных законов, не являясь гарантией по своему содержанию в отношении законодательства. Далее, опыт показывает, что догматика в состоянии рассмотреть и безчеловечные законы, подходя к ним с научным видом; догматическая разработка правового материала не является мерилем его моральной оценки, не показывая ни то, что он может быть принят, ни то, что его возможно снести. Наконец, опыт показывает, что ни нормы уголовного законодательства, правильно отображающие интересы самых широких слоев общества, ни догматические исследования в правильном направлении юридической науки не означают гарантии законности.

Значение догматики выражается в том, что она в качестве метода исследований юридической науки оказывает воздействие на свой предмет — на нормы законодательства и на их практическое применение. Она способствует не познанию положенного в ее основу явления общества (преступности), а познанию самого права. Она *de lege lata* раскрывает материал законодательства, а *de lege ferenda* выражает научно обоснованные требования. В соответствии с которыми законодательство должно в будущем развиваться.

Как фактор, формирующий и толкующий судебную практику, как апологет действующего законодательства или научное проявление целей криминальной политики и их

выражение *de lege ferenda*, как защита законности, как орган, распределяющий ответственность судейской совести, как дидактическая система правового материала, т.е. в общем формируя мышление юристов, догматика играет огромную роль в жизни права, в правильном осуществлении общественной роли права.

Современная догматика уголовного права должна приблизиться к обоснованным выводам философии, к доказанным результатам естественных наук; кроме того она должна учесть подтвержденные положения криминологии. Современная догматика уголовного права требует применения определенного комплексного подхода к явлениям и увеличению содержания реальности в системе понятий права.

Oberassistent
DR. IMRE BÉKÉS

ÜBER DIE STRAFRECHTLICHE DOGMATIK

(Zusammenfassung)

Alle dogmatischen Konzeptionen richten sich auf den Aufbau des von logischen Widersprüchen freien Systems der juristischen Begriffe und haben die Gestaltung irgendeines inneren Gleichgewichts zum Ziel. Der Bedeutungsinhalt der dogmatischen Begriffe und ihre Rolle ist durch ihren Zusammenhang mit anderen dogmatischen Begriffen bestimmt. Daß alle juristischen Begriffe, Fakten und soziale Ansprüche die Realität des Lebens in sich bergen, gehört in den Rahmen eines anderen Fragenkomplexes, — diese Fakten und Ansprüche erhalten jedoch in der Welt des Rechts bloß indirekt — durch die Vermittlung der gesetzlichen Verfügungen und des Begriffsystems der Doktrine einen Bedeutungsinhalt. Dieselbe gesellschaftliche Erscheinung — die Kriminalität — und die zu ihrer Einschränkung ins Leben gerufenen juristischen Mittel können dogmatisch nach verschiedenen Gedankensystemen aufgefaßt werden. Die Veränderung in den Auffassungen ist jedoch normalweise nicht das Ergebnis der selbsttätigen Bewegung der Dogmatik, sondern die Folge der Veränderung der ethischen Auffassung und des Weltbildes der Epoche. Trotzdem bestimmen das Weltbild und die ethische Auffassung einer gegebenen Epoche funktionell weder die Struktur des positiven Rechts noch die Methode und das System des dogmatischen Denkens. In erster Reihe ist nämlich das positive Recht gesellschaftlich bestimmt, ihre Regeln bergen soziale, wirtschaftliche und politische Determinanten.

Allein die gesellschaftlich-wirtschaftliche Einrichtung bestimmt die äußere Form des gesetzten Rechts und der Dogmatik nicht. Dasselbe Ziel kann auch in verschiedenen Formen zum Ausdruck gelangen und mit Inanspruchnahme verschiedener Mittel erreicht werden; trotz der inhaltlichen Determination des Rechts, besitzen seine Formen zwischen gewissen Grenzen eine Bewegungsfreiheit. Innerhalb dieser Bewegungsfreiheit tendieren die juristischen Formen normalweise in der Richtung der geschichtlichen Tradition und erscheinen nicht in der Kategorie des „Ist“, sondern des „Wurde“.

Die Bedeutung der Rechtsdogmatik darf nicht überschätzt werden. Ihre Geschichte bezeugt nämlich, daß die Entwicklung der Mittel und Institutionen des Strafrechts, wie auch die wissenschaftliche Pflege der Dogmatik nicht zur Behebung der Kriminalität, als gesellschaftlicher Erscheinung führt. Erfahrungsgemäß schützt die wissenschaftliche Pflege der Dogmatik die Gesellschaft nicht vor der Schaffung unmenschlicher Gesetze, — der Gesetzgebung gegenüber besitzt die Dogmatik keinen gewährleistenden Inhalt. Eine andere Erfahrung zeigt, daß die Dogmatik selbst die unmenschlichen Gesetze in der Pose der Wissenschaft zu behandeln fähig ist; die dogmatische Bearbeitung bürgt nicht für den moralischen Wert des Rechtsmaterials und bezeugt weder dessen Annehmbarkeit, noch dessen Ertragbarkeit. Schließlich noch eine weitere Erfahrung: weder die Interessen der breitesten gesellschaftlichen Schichten gehörig schützenden materiellen strafrechtlichen Gesetze, noch die auf den richtigen Bahnen eingesetzten dogmatischen Forschungen auf dem Gebiet der Rechtswissenschaft bedeuten eine Garantie der Gesetzmäßigkeit.

Die Bedeutung der Dogmatik besteht darin, daß sie als Methode der rechtswissenschaftlichen Forschung auf ihren Gegenstand: auf das positive Recht und auf die Judikatur rückwirkend ist. Sie fördert nicht die Erkenntnis der zur Grundlage des Strafrechts dienenden gesellschaftlichen

Erscheinung (Kriminalität), sie trägt zur Erkenntnis des Rechts bei. De lege lata erschließt, systematisiert die Dogmatik das positive Material des Rechts, de lege ferenda bringt sie jene wissenschaftlich begründeten Ansprüche zum Ausdruck, die bei der zukünftigen Entwicklung des Rechts wegweisend sein müssen.

Als Former oder Interpretator der Rechtssprechung, als Apologetik des geltenden Rechts, als die, die den kriminalpolitischen Zielsetzungen eine rechtswissenschaftliche Form verleiht und de lege ferenda diese Zielsetzungen zum Ausdruck bringt, als Verteidiger der Gesetzlichkeit, als Beteiligter an der richterlichen Gewissensverantwortlichkeit, als das didaktische System des Rechtsmaterials, also im allgemeinen als Former der juristischen Betrachtungsart spielt die Dogmatik in der Rechtswissenschaft und in der richtigen Durchsetzung der gesellschaftlichen Rolle des Rechts eine wichtige Rolle.

Die moderne strafrechtliche Dogmatik muß sich den begründeten philosophischen Folgerungen, den bewiesenen naturwissenschaftlichen Ergebnissen nähern und auch die bestätigten Feststellungen der Kriminologie berücksichtigen. Die moderne Rechtsdogmatik beansprucht eine gewisse komplexe Betrachtungsart und die Steigerung des Realitätsinhalts des juristischen Begriffssystems.

68.693. Állami Nyomda, Budapest